

bilimname XLIV, 2021/1, 49-82
Geliş Tarihi: 10.02.2021, Kabul Tarihi: 25.03.2021, Yayın Tarihi: 30.04.2021
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.878296>

HANS MOL'A GÖRE KUTSALLAŞMA MEKANİZMALARI VE KİMLİK ÜZERİNE ETKİLERİ: MENZİL TARİKATI ÖRNEĞİ*

Ömer Faruk DARENDE^a

Abdulvahap TAŞTAN^b

Öz

Birey doğduğu andan itibaren süreklilik gösteren değişime maruz kalır ki bu durum her türlü topluluk için de farklı derecelerde söz konusudur. Değişimin etkileri ile birlikte hem bireyin hem de bireyin içinde bulunduğu topluluk ve toplumun kimliği oluşmaktadır. Bireysel ve toplumsal kimliğin oluşumunda ve korunmasında birçok değer arasında din önemli bir yer işgal etmektedir. Din-kimlik etkileşimini ele alan kuramlar arasında Hans Mol'un kimlik kuramı din temelli toplulukları inceleme noktasında en önemli kuramlar arasında bulunmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmada, bir sufi tarikatı olan Menzil Nakşiliğinin kimlik oluşumu Mol'un kimlik kuramı bağlamında ele alınmıştır. Mol'a göre, kimliğin kutsallaşması olan din, kutsallaşma sürecinde işlevselliği gözlemlenen dört mekanizma ile dinî değerlerin galebe çaldığı bir kimliğin oluşumuna doğrudan katkı sağlamış olmaktadır. Nesnelleşme, ritüel, bağlılık ve mit olarak adlandırılan bu mekanizmalar kimlik oluşumunun yapı taşlarıdır. Dolayısıyla din, mitleri, ritüelleri ve duygu temelli bağlılıkları, istikrarlı bir kimlik duygusu sağlayan her şeyi güçlendiren aşkın bir dünya görüşüne sığdırabilir. Bununla birlikte, modernleşme ile görülen değişimden en çok etkilenen kurumlar arasında yer alan din ile ilgili birçok teori üretilirken, dinin toplumsal öneminin azalacağı yönündeki varsayımı ile sekülerleşme teorisi en çok tartışılanlar arasında yer almaktadır. Türkiye merkez olmak üzere birçok farklı ülkede müntesibi bulunan Menzil Tarikatının mevcut kimliklerini edinme sürecinde, var olduğu düşüncesinden hareketle kutsallaşma mekanizmalarının belirlenmesi ve meydana gelen kimliğin yorumlanması bu çalışmanın temel konusudur. Sonuç itibarıyla, belirli bir örneklem grubuyla görüşme tekniği ve katılım yöntemi uygulanan bu çalışmada, tasavvufî değerlerle oluşan Menzil kimliğinin aynı zamanda seküler bir kimlikle de belli bir oranda bütünleşme ve

* Bu çalışma, ilk yazarın "*Hans Mol'un kimlik kuramı bağlamında kutsal-seküler kimlik dönüşümü: Menzil Nakşiliği örneği*" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Okutman Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, dedalus1974@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, atastan@erciyes.edu.tr

uyumluluk sağladığı gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Din sosyolojisi, kimlik, kutsal, kutsallaşma mekanizmaları, Menzil tarikatı.

ACCORDING TO HANS MOL THE EFFECTS OF SACRALIZATION MECHANISMS ON IDENTITY: SAMPLE OF MENZİL TARIQA

The individual is subject to continuous change from the moment of birth, which is also the case for all types of communities. With the effects of change, the identity of both the individual and the community in which the individual is located, and ultimately the society, is formed. Religion occupies an important place among many values in the formation and protection of individual and social identity. Among the theories dealing with the interaction between religion and identity, Hans Mol's identity theory is among the most important theories to examine religion-based communities. From this point of view, in this study, the identity formation of the Menzil Naqshbandi, which is a Sufi movement, is discussed in the context of Hans Mol's identity theory. According to Mol, religion, which is the sacralization of identity, contributes directly to the formation of an identity in which religious values prevail through four mechanisms whose functionality is observed in the process of sacralization. These mechanisms, called objectification, ritual, devotion, and myth, are the building blocks of identity formation.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Kim olduğu yönündeki temel arayış, insanoğlunun zihnini meşgul eden en temel ve en karmaşık konulardan birisidir. "Ben kimim?", birey olduğunu, bir topluluk için değerli olduğunu, başka bir ifadeyle benliğini ve varlığını ortaya koymak adına cevaplanması gereken bir soru ya da kabullenilmesi zorunlu bir durumdur. Bu soruya cevap verebildiği ölçüde insan kendisi hakkında bilgi sahibi olur ve kendisini de diğer insanlara tanıtmış olur. Kimlik oluşumu sürecinde birey için dinî değerler ön plana alınır ve kimlik bu şekilde oluşursa oluşan bu kimlik dinî-manevî kimlik olarak değerlendirilir. İnsan hayatında vazgeçilmez değerler arasında yer alan din, kimlik oluşumunda ne kadar etkiliyse kimliklerin de din üzerinde o kadar etkili olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, edinilen inanç, kimliği oluşturabilir değerler arasında oldukça önemli olduğu kadar kimliğin korunmasında ve sürdürülmesinde de bu önemi taşımaktadır.

1970'li yılların başlarından itibaren birçok sosyolog, birçok farklı ülkede ve kültürde, genellikle birbirlerinden bağımsız ve birbirlerinden haberleri olmadan, din ve kimlik etkileşimi hakkında çalışmalar yürütmüşlerdir. Türkiye'de ise sadece Abdullah Özbek, "Şeyh Uçmaz Mürit Uçurur: Kutsallaştırma Zihniyeti ve Din"¹ adlı makalesinde Hans Mol'un kimlik kuramına değinmiştir. "Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım - Ziyaret Fenomeni Örneği"² adlı başka bir makalesinde de dinî değerler atfedilerek kutsallaştırılan ziyaret yerlerini kimlik kuramı bağlamında kutsallaşma mekanizmalarıyla açıklamaya çalışmıştır. Bazı çalışmalarda yüzeysel bir şekilde değinilen kimlik kuramı, Türkiye'de bu iki çalışma dışında kapsamlı olarak ele alınmamıştır. Hans Mol'un din-kimlik modeli, verilerin yorumlanmasında çerçeve olarak kullanılırken, dinî bir grubun kimlik oluşumunda ve korunmasında yöntem olarak kabul görmüştür. Din üzerine yapılacak olan çalışmalarda kullanılmak üzere antropolojik, psikolojik, sosyolojik ve tarihsel yaklaşım unsurlarının bir arada olduğu genel, sosyal-bilimsel bir din teorisi taslağı geliştirilmiştir. Evrensel bir dinin varlığını sürdürebilmesi, her üç kimlik seviyesinin -kişisel, grup ve sosyal- ihtiyaçlarını karşılama ve dengeleme kabiliyetine bağlıdır. Bununla birlikte, dinî oluşumların analizinde, dinî değerlerin etkisi ile birlikte dinî olaylara sistematik, kapsamlı ve sosyolojik bir yaklaşımın eksik, tutarsız ya da alakasız olduğu gerçeğinden hareketle, dinlerin, dinî oluşumların, toplulukların, grupların, ilkel ya da modern olsun, kimlik oluşum sürecinde benzer şekilde kimliklerini kutsallaştırdıkları tespiti ile kimlik kuramı temellendirilmiştir.

Din sosyolojisi literatüründe en çok tartışılan konulardan birisi de din-toplum ilişkisidir. Konuyla ilgili farklı teoriler ve bu bağlamda sayısız kavramlar üretilmiştir. "Dinî kimlik, sekülerleşme, modernleşme, küreselleşme, post-modernite" vs. bu kavramların tamamı dinin toplumu etkilemesi ve toplumun da dini etkilemesi bakımından din-toplum ilişkileri çerçevesinde ele alınmıştır. Bireysel, grupsal ya da toplumsal çerçevede esas alınan teori açısından kimliğin kutsallaşması olarak tanımlanan din, kimlik oluşumu sürecinde kutsal olarak kabul edilen sembol ve değerlerle kimlik oluşumunu desteklemektedir. Bu bağlamda, Hans Mol'un din-kimlik teorisi çerçevesinde ortaya attığı sav dinî bir grup örneği olarak Menzil bünyesinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Mol'un dinî-manevî kimlik oluşumunun da görüleceğini iddia ettiği nesnelleşme, bağlılık, ritüel ve mit

¹ Makale için bkz. *Zihniyet ve Din*, Editörler A. Özbek & A. Yapıcı.

² Makaleye erişim linki: <http://abdullahozbolat.com/wp-content/uploads/2017/09/05.-Kutsalla%C5%9Fma-S%C3%BCrecine-Tipolojik-Yakla%C5%9F%C4%B1m.pdf>

unsurlarından oluşan kutsallaşmanın Menzil'in dinî-manevî kimlik oluşumunda ne denli gerçekleştiği, süreç ve uygulamaların işlevsel olup olmadığı tartışılmıştır. Bununla birlikte, bir diğer önemli ve çokça tartışılan sekülerleşme teorisi üzerine de temellendirilen bu çalışmada kutsallaşma mekanizmalarının kullanışlılığı, dindar-kutsal ve seküler kimliklerin yanı sıra hem seküler hem de dindar kavramlarının birlikteliği, kimlik oluşum sürecinde Hans Mol'a özgü diyalektik kavramının önemi ve tarikatların tasavvufî değerlere bakışı bu çalışmanın başlıca ilgi alanlarını oluşturmaktadır.

Bilim adamları veya uzmanların bilim yöntemini uygulamadaki nihai amaçları, olgular arasındaki ilişkileri keşfederek bunları teorik modeller içinde genelleştirmektir (Seyidoğlu, 2009, s. 19). Sosyal bilimlerde hayli güç olmasına rağmen bilimsel düşüncenin temelini oluşturan tezlerin soyutlanarak teoriye dönüştürülebilmesi çalışmanın farklı kültür, din ve sosyal yapılarda incelenmesiyle mümkün olabilir. Mol, dünyadaki çeşitli dinî ve manevi girişimlerin, kültürler arası tüm dinî ve manevi ifadeler için ortak olan dört kilit "mekanizma" nedeniyle insanların yaşamları üzerinde oldukça gerçek, güçlü ve pragmatik bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir (Mol, 1992, s. 97).

Bununla birlikte, modernitenin kaçınılmaz sonucu olarak değişim her alanda kendini hissettirmektedir. Evrensel bir kurum olan din, modern zamanda en çok etkilenen değer olması nedeniyle sosyal bilimlerde yapılan çalışmaların nesnesi olmaya devam etmektedir. Değişim-dönüşüm ile birlikte birçok teori din üzerinden üretilmiştir. Bunlardan en çok göze çarpanı ise sekülerleşme teorisidir. Klasik modernite kuramcılarının göre din zamanla tamamıyla ortadan kalkacak ya da en azından daha önce var olduğu düşünülen gücünü kaybedecektir. Bu evrimci/çizgisel/doğrusal bakışın yanında din-sekülerleşme ilişkisinin döngüsel bir bakışla irdelendiği yaklaşımlar da söz konusudur. Bu durumda din bazen geriler, düşüşe geçer; bazen de yeniden canlanır ama her halükârda var olmayı sürdürür (Swatos & Christiano, 1999, s. 8). Bu doğrultuda hem sekülerleşme hem desekülerleşme ile ilgili teoriler üretilirken, iki teorinin harmanlandığı yeni teoriler de literatüre girmiştir.

Bu süreçlerin kutsalla ilişkisi Hans Mol'un kimlik kuramı bağlamında ele alınmış ve bir dinî grup örneğinde tartışılmıştır. Bu çalışmada temel araştırma problemi, "Kimlik, özellikle de dinî-manevî kimlik oluşumunda, Hans Mol'un kavramsallaştırdığı kutsallaşma ya da kutsallaştırma mekanizmaları ne derece teorik bir rol üstlenmektedir? Bu kuram açısından,

Menzil örneğinde dinî bir grup, kimliğin odak noktası haline nasıl gelmekte ve hangi tür etkileşimlerle farklılaşmaktadır?" soruları çerçevesinde incelenecektir. Bu bağlamda, "Tasavvuf, güzel ahlakıdır, edebe riayet etmektir, kalbi temizlemektir, itirazı bırakıp emredilene peki demektir, nefsin kötü istek ve arzularını terketmektir, faydasız işleri bırakıp faydalı işlere yönelmektir, Hz. Peygamber'in sünnetine sarılarak onun ahlakı ile ahlaklanmaktır, kimseye eza ve cefa vermemektir, herkese lütuf ve ihsanda bulunmaktır, kendine kötülük edenleri affetmektir, insanlık mertebesinin en yüksek derecesine ulaşmaya çalışmaktır" (Elhüseyni, 2016, s. 69) tanımları doğrultusunda Tasavvuf İnancı'na da Menzil bakış açısından değinilmiştir.

Bir sosyolog ve ilahiyatçı olarak Mol, çeşitli dinler ve manevi hareketlerin içindeki muazzam teolojik, sosyal ve kültürel çeşitliliğin farkındaydı fakat daha da önemlisi, çeşitli dinlerin ve spiritüel hareketlerin toplum veya topluluk üyelerinin kimliklerini kutsallaştırma biçiminde birçok pratik benzerliğin olduğunu ortaya koydu. Dolayısıyla, bu çalışmada birçok farklı grubun, birçok farklı kültürde kimlik oluşum süreçlerindeki benzerlikler ve örtüşmelerin var olabileceği düşüncesinden hareket edilmiştir. Türkiye merkez olmak üzere dünyanın birçok farklı bölgesinde müntesipleri bulunan Menzil örneği araştırılarak Hans Mol'un din-kimlik kuramının yapı taşları olan kutsallaşma mekanizmalarının kimlik oluşum, gelişim ve devamlılık süreçlerindeki etkinliği ve işlevselliğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Mol, Bellah'ın sivil din kavramının ne kadar önemli olduğunu ve "dindarlığın yeniden canlandırılması" denilen şeyin geleneksel kilise odaklı dindarlıkta artık aranmayacağını ancak bunun tezat bir şekilde "seküler dindarlık" olarak tanımlanan, tamamen yeni bir yapıda olduğunu vurgulamaktadır (Gentile, 2006, s. 3). Bu nedenle, araştırmaya örnek olarak seçilen grubun kutsal-seküler bir kimlikle ilişkisini anlamaya çalışmak, oluşan kimlikleri üzerinde sekülerleşme sürecinin etkilerini belirlemek diğer hedeflerimiz arasındadır.

Bu çalışma Batı kaynaklı bir kuram temelinde Türkiye merkezli dinî bir grubu incelemesi bakımından önemlidir. Menzil'in kendine özgü ritüellerinin, inançlarının, doktrinlerinin ve buna benzer değerlerinin doğruluğunu ya da yanlışlığını tartışma konusu haline getirmek bu tezin kapsamı dışındadır. Nitekim Mol'un kimlik kuramı Türkiye'deki hiçbir dinî gruba tez çalışması bağlamında uygulanmamıştır. Bu açıdan ilk olma özelliği bu araştırmaya özgünlük katarken, değerini de artırmaktadır. Sadece ziyaret yerleri ve fenomenleri üzerine bir makalede sınırlı bir şekilde ele alınmış

olan Mol'un kimlik kuramı, bunun dışında hiçbir kitap, makale, çeviri eserde tartışma konusu edilmemiştir. Bu çalışmada ise neredeyse tamamen yabancı dilde yazılmış kaynaklar temin edilip incelenmiş ve din-kimlik kuramının kutsallaşma mekanizmaları yüz yüze görüşmelerle Menzil örneğinde tespit edilmiştir.

Son olarak, bu çalışma; birey, grup ve toplum bakımından son derece önemli olan din ve kimlik etkileşimine değindiği için önem taşımaktadır. Bu etkileşimde yeni bir analiz aracının kullanılmasıyla Türkiye'de mevcut birçok dinî oluşumun kimliksel analizinin farklı sosyolojik perspektifle yapılmasına olanak sağlaması ve bunlara ilave olarak sekülerleşme teorisinin de dinî gruplar üzerindeki etkisinin ele alınması bu çalışmayı önemli kılmaktadır.

Mevcut araştırmanın benimsediği strateji nitel bir araştırma yöntemine dayanmaktadır. Derinlemesine görüşmeler yapmak, bu çalışma için veri toplamada baskın yöntemdir. Nitel sorgulama özellikle gömülü bir teori, saha çalışmasından tümevarımsal olarak üretilen teori, yani araştırmacının laboratuvar veya akademi yerine gerçek dünyada gözlem ve görüşmelerinden ortaya çıkan teori kaynağı olarak güçlüdür (Quinn, 2002, s. 11). Bununla birlikte, bu çalışmada, adından da anlaşılacağı üzere belli bir kimlik teorisi ve bu teoriden üretilen mekanizmalar nitel bir yaklaşımla belirli dini gruba uygulamıştır. Buna ek olarak, yorumlama, katılımcıların dinî-manevî kimliklerinde meydana gelebilecek olası değişiklikler konusundaki görüşlerini analiz etmek için benimsenen bir diğer yöntem olan içerik analizi (Yıldırım & Şimşek, 2005, s.56) ile uyumludur. Elde edilen verilerin daha yakından incelenmesi, bu verileri açıklayan kavram ve temalara ulaşılması amacıyla içerik analizi kullanılmıştır. Seçilen analiz biçimine uygun olarak elde edilen veriler organize edilmiş ve betimlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bilgiler ayrıntılı bir biçimde betimlendikten sonra araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

A. Hans Mol'un Din-Kimlik Kuramı

Kuramlar, sosyologların, filozofların, bilim insanlarının farklılıklarını ortaya koyan kendilerine ait düşüncelerdir. Tüm insanlar toplumdaki rollerinden, ait oldukları gruplardan ve kişisel özelliklerinden belirli kimlikleri türetir. Bütün sosyal kuramlar kişilik, kimlik ve algılama farklarından oluşan *sui generis* bakış açılarını yansıtır. Kimlik kavramı için de benzer bir durum söz konusudur. Birçok bilim insanı kimlik konusuna değinmiştir. Her birinin farklı bakış açısından ele aldığı kimlik kimi zaman psikolojik, kimi zaman sosyolojik kimi zaman da siyasal açıdan konu

edilmiştir. Kimlikleri, toplumdaki etkileşim ve kaynaklarla, çalışma süreçleriyle ve toplum üzerindeki etkileşim ve sonuçlarla anlamaya çalışan sosyoloji alanında sosyal psikolojik kuramlar olan kimlik kuramları, tek bir çerçevede hem anlam hem de kaynakların insan etkileşimi ve amacındaki merkezî rollerini bir araya getirir. Din gibi farklı değişkenlerle de inceleme konusu yapılan kimlik, bu bağlamda birçok bilim dalının sorunsalı haline gelirken hakkında üretilen kuramlar da çeşitlilik göstermektedir.

Kimlik kuramları, sosyal bilimlerde din hakkında büyük miktarda veri içeren kapsamlı referans çerçeveleri sağlamak için dini kimliğe bağlayan kuramlardır. 'Kimlik' terimi, anlam, entegrasyon, gerçekliğin yorumlanması, düzen, güvenlik ve benzeri kavramlar göz önünde bulundurularak tercih edilmiştir. 'Aynılık', 'bütünlük', 'sınır' ve 'yapı' kavramlarını ifade eder. Bu kavramlar hem ilkel hem de modern toplumlarda, bireyler için olduğu kadar gruplar için de dinin işlevinin anlaşılması için çok önemlidir (Mol, 1979a, s. 12). Bu, 'kimlik' teriminin bireysel, grup veya sosyal kimliğe atıfta bulunabileceği anlamına gelir.

Din-kimlik kuramı, dinin bütünleştirici bir işlevi olduğunu kabul eder; ancak bu pozisyonu iki şekilde değiştirir. Her şeyden önce, bu entegrasyonun zorunlu olarak ve sadece birbiriyle uyumlu değil, çeşitli düzeylerde gerçekleştiğini savunur. Kesin olarak, birey ile grup arasında ve aile, topluluk veya kabile gibi grup ile daha geniş toplum arasında çatışmalar ve sürtüşmeler olduğuna dair geniş kanıtlar bulunduğundan, bu seviyelerin her birinin entegrasyonu, diğer 'kimliğin' bütünlüğüne veya tamlığına meydan okuyabilir. Başka bir deyişle, bir etnik topluluğun ritüel ve bağlılıklar aracılığıyla kutsallaşması, parçası olduğu daha geniş toplumun dokusunu gevşetebilir (Mol, 1979, s. 37).

Mol'un din-kimlik teorisi, dinin kimliği nasıl kutsallaştırdığından bahsederek başlar ancak dinin aslında gerçekten istikrarlı bütün kimlikleri yarattığını ima ederek sona erer. Birçok yönden, teorik katkısı, sosyal bilimlerde öznelcilik ve nesnelcilik arasındaki mevcut düalizmden kurtulmaya çalışmasıdır. Daha da önemlisi, Mol, işlevsel olmadan sosyal entegrasyonun altını çizmeyi ve toplumsal çatışma teorisi'nden uzak durarak modern sosyal kurumlar arasındaki potansiyel gerilimleri açığa çıkaran, tanımlayan bir referans çerçevesi önermeyi başarır (Powell, 2017, s. 19). Belki de en önemlisi Mol'un parçalanma ve entegrasyon arasında bir dikotomi kullanmasıdır. Nitekim Mol (1978a), sosyal dünyayı düzen ve kaos ya da bütünlük ve çöküş arasındaki diyalektik ışığında yorumlar.

Mol'un din-kimlik teorisi, dinî araştırmaların öne çıkan ve daha az

dikkat çeken metodolojik sorunlarından bazılarının daha fazla araştırılması için kullanışlı ve son derece öğretici bir form sunmaktadır. Çünkü Mol'un yaklaşımı, yeni metodolojik iç görüler ile eski teorik engellerin benzersiz bir birleşimini temsil etmektedir. Bilimsel bir araştırmada büyük bir değişken olarak kimlik kullanılması, bir kimlik modelinin uygulandığı anlamına gelmez. Din ve kimlik arasında belirli bir ilişkiler dizisi olduğu ve bu ilişkilerin çok çeşitli kültürlerde kapsamlı bir veri sayısı için bir yorum şeması olarak kullanılabilmesi varsayılır (Mol, 1983, s. 2).

Mol'a göre kimlik, yansıtılan bir fenomenden ziyade, olduğu gibi kabul edilen bir değerdir. Kimlik, gözlem ve analizden ziyade, genellikle bağlılık ve ritüel ile kutsallaşır (Mol, 1976, s. 56). Kişisel kimlik olarak, grubun ve sosyal kimliklerin varlığının ve *sui generis* karakterlerinin gereğince tanınması birçok düşünür tarafından reddedilir. Mol, Freud'un id, ego ve superego ayrımı ile kendi üç kimlik düzeyi olan birey, grup ve sosyal kimlik arasında belirli bir paralellik olduğunu görür. Fakat Freud'un aksine, Mol'un seviyeleri kişiliğin veya insan bilincinin farklı yönlerini temsil etmez. Biçimsel anlayışta fiziksel olmamakla birlikte, Mol'un kimlikleri sözde nesnel dünyasının belirli unsurlarını içerir. Bir kimlik, kişisel, grup ve sosyal kimlik seviyeleri arasındaki ayrım nispeten soyut ve keyfi olmasına rağmen, gizli bir varlık değildir. Bellah'ın dinî evrimi, bir gruba veya bireye, çevresine uyum sağlama yeteneği kazandıran ve dinin bilişsel ve motivasyonel olarak anlamlı bir kimlik kavramı sağladığı konusunda organizasyonun farklılaşmayı ve karmaşıklığı artırma süreci olarak göstermesi (Bellah, 1985, s. 21) Mol tarafından sorgulanır. Mol'a göre eğer Bellah haklı çıksaydı, o zaman insanlık, değişimin güçleri nedeniyle sürekli olarak dinlerini ve kimliklerini değiştiriyor olacaktı ve kültürel bir devamlılık olmayacaktı.

Mol'un teorisinin önemi, dinin işlevini betimlemesinde farklılaştırıcı faktörler kadar bütünleştirici faktörler de bulundurmasında yatmaktadır. Birçok teorisyen, vurguyu ya birleştirici güçlere ya da yıkıcı veya yabancılaştırıcı işleve yaparken, Mol teorisinde her ikisine de yer vererek farklılığını ortaya koymuştur. Mol'un hem ayrışmacı hem de bütünleştirici güçleri birleştiren din-kimlik teorisi, din temelli yapıların ve yeni dinî oluşumların analizinde en uygun teori olarak ifade edilmektedir (Powell, 2017, s. 53). Bu tür oluşumların içerisinde yer alan insanlar kimliklerini ya daha da güçlendirir ya da bütünüyle zayıflatır ve zamanla farklı bir kimliğe geçiş yapabilir. Bu bağlamda kimliği zayıflatan ve güçlendiren sebeplerin incelenmesi sonucu yeni dinî oluşumların analizini yapmak mümkün olmaktadır. Yeni dinî oluşumlar daha kalıcı dinî bağlılıklar inşa etmek için kendilerine özgü ritüellerde yürütülen mitler ve nesnelleştirmeler yoluyla

gerçekliğin yorumunu sağlayarak kimlik oluşumunu destekler nitelikte hareket etmektedir.

Mol'u diğerlerinden ayıran görüşlerinden birisi de dine yaklaşımında yatmaktadır. Dinin bir inanç kümesi veya sosyo-kültürel bir güç değil, bir eylem olduğunu öne süren Mol, analitik merceği bireyin varoluşsal dengesine çevirerek, yaşamla olan müzakeresinden kaynaklanan sosyal gelişmelere ve davranışsal sonuçlara odaklanır (Powell, 2017, s. 8). İstikrar/adaptasyon diyalektiğinde, insanlar mutlaka kimlik inşasına dâhil edilirler. Birey yeni kimliğine uyum sağlayıp bu süreci istikrarlı bir şekilde devam ettirirse, düzen oluşur ve varlığını sürdürür. Mol için kimlik istikrar ve düzen ile ilişkilidir. Bu nedenle, insanlığın dindarlık konusundaki önyargısı, potansiyel bir rahatsızlık karşısında bir kimlik duygusu sağlayan kutsal kılınmaya yatkınlık olarak kabul edilir. Sonuçta, din bu kutsallaşma süreci olarak anlaşılmaktadır.

Hans Mol'un din-kimlik kuramının ele alındığı çalışmalarının birçoğunda hem ilkel yaşamlardan hem de hayvan âleminde örnekler ve benzerlikler görülmektedir. Yeni teorisi sadece evrensel dini açıklayabilecek kadar güçlü değil, aynı zamanda hayvan davranışı ve sosyalliği ile ilgili sosyal ve doğa bilimlerinin çok yönlü yaklaşımların bütünleşmesi ve düzeltilmesi olarak da tasarlanmıştır. Bu bağlamda sosyoloji, sosyal psikoloji yanı sıra özellikle etoloji de Hans Mol'un din-kimlik kuramını geliştirmede başvurduğu alanlardandır. Hans Mol'a göre hayvanlarda görülen kimlik gereksinimi ile insanlardaki kimlik gereksinimi benzerdir. Tek fark; hayvanlardaki kimlik duygusu cinsiyete, sosyal statüye ve bölgeye dayanırken, insanoğlunun kimlik gereksinimi nerdeyse sınırsız olarak görülen kimlik odaklarına dayanır (Powell, 2017, s. 69). Bu da insanoğlunun gelişmiş uyum/adaptasyon kapasitesinin hem sebebi hem de sonucudur. Adaptasyon ve kimlik ya da farklılaşma ve bütünleşme arasında bir diyalektik vardır. Dinî örgütlenmeler ve yönelimler bu diyalektikte tarafsızdır. Mol'un tanımı bunları doğrudan diyalektiğin kimlik/bütünleşme tarafına yerleştirir. Bu, dinin bütün değişime karşı bir değer olduğu anlamına gelmez. Aksine, din ya da dinî inançlar değişime geniş kapsamlı destek sağlayabilir.

Mol, Parsons ve Durkheim gibi sosyologların toplumsal bir olgu olarak dinin bütünleştirici işlevine aşırı vurgu yaptıklarını ifade etmektedir. Mol birçok bilim insanını, dini ya toplumsal bütünleşmeyi sağlayan ya da çatışmanın sebebi olarak görmelerinden dolayı eleştirir. Alternatif olarak, Mol, dinin aynı anda hem bütünleştirici hem de çatışma yaratıcı fonksiyon

üstlendiğini ifade eder. Dinler yeni farklılaşma kalıplarını başarılı bir şekilde oluşturarak kimlikler içerisinde ya da arasında bütünleşmeyi destekler, geliştirir. Bununla birlikte Mol dinin çatışma üreten yanının da vurgulanması gerekliliğini dile getirir. Din, belirli bir toplumdaki çatışma düzeyine katkıda bulunabilir, bulunmaktadır. Birey ya da grup düzeyinde bütünleşme ve kutsallaşma, daha geniş sosyal bütün üzerinde bütünleşmeyi ve kutsallaşmayı engelleyici etki gösterebilir (Mol, 1976, s. 264). Mol'a göre birey eğer olumlu bir kimlik alternatifi ile yüzleşirse ancak o zaman güvenli bir kimlik çerçevesinin sınırlarını terk edebilir. Yaşamında karşılaştığı köklü değişiklikler sonucu bireyin kimlik değişimi de gerçekleşebilir ancak bu durum sadece farklı ve öncekine göre daha iyi olduğu düşünülen bir alternatif kimlik ile mümkündür.

Hans Mol'un modeli, ilkel dinleri modern dinlerden ayırmak için herhangi bir teorik gerekçeyi ortadan kaldırır (Mol, 1982, s. 4). İlkel inanç sistemleri düzen, maneviyat, doğa ve deneyimi bir araya getirme eğilimindeyken, daha modern Batı dinleri değişen koşullara daha etkin adapte olacak şekilde farklılaşma eğilimindedir. Uyum başarılı olmadıkça, bireylerin grup veya sosyal bütünlüğe katkıda bulunma motivasyonu boşa çıkabilir ya da sosyal veya grup kimliği aşınabilir ve bireysel saldırganlık ve kendini kanıtlama ile yer değiştirebilir (Mol, 1982, s. 4). Mol'un kuramsal modeli, dinin kültürel, sosyal, kurumsal ve kişisel düzeyler üzerindeki bütünleştirici işlevine dayanmaktadır. 'Birey, grup veya toplum için din ne yapar, nasıl bir işlev görür?' soruları kuramının temel dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Kimlik modeli dini, bir arada tutacak aksi takdirde paramparça olacak araçlardan birisi olarak değerlendirir. Kimlik kuramında yeni dinî hareketler ve sektler, bireysel düzeyde yabancılaşma ve toplumsal düzeyde anomi arasında tampon görevi görmektedir.

B. Kutsallaşma Mekanizmaları

Etnik köken, din ve kültür hakkında oldukça geniş kapsamlı yazılar yazan Mol, dinin kimlik oluşumundaki etkisini inceleme altına almaya çalışmıştır. Bu amaçla, antropolojik, tarihi, psikolojik ve sosyolojik yaklaşımları dine, geniş bir sosyolojik ve dinî fenomen ile baş edebilecek tek bir kavramsal şemaya entegre etmeye çalıştığı, genel bir sosyal-bilimsel din teorisi geliştirmiştir. Mol'un din tanımı için 'kimlik' terimi esastır. Mol, 'kimlik' ve 'kutsallaşma'yı birleştirerek 'din' terimini çok geniş anlamda 'kimliğin kutsallaşması' olarak kullanır. Eğer terim bu anlamda kullanılıyorsa, 'kutsallaşmış ideoloji bir dindir ve din herhangi bir kimliği kutsallaştırır'. Bu, dinin 'insanı ve evrendeki yerini' bir bakıma onun

kimliğini tanımlamasıdır (Mol, 1983a, s. 117).

Mol'un "Kimlik Kutsallaşması" kavramı, "seküler" ve "kutsal" diyalektiği göz önüne alındığında, "bir kişinin kimliğinin "seküler" etkilerin aksine ağırlıklı olarak "kutsal" ilkeler altında geliştirildiği veya dönüştürüldüğü bir süreç olarak kabul edilebilir (Carey, 2009, s. 4). Mol'un zihninde kimlik edinme bir süreçte gerçekleşir ve bu yüzden kimlik kuramı statik değil dinamiktir. Kuramını oluşturmak ve kimliğin bir kimliklendirme, kimlik saptama süreci olduğunu göstermek için Mol, toplumun sürekli olarak iki sürece tabi olduğunu ileri sürer: farklılaşma ve entegrasyon. Mol, kuramını en temel süreçlerle açıklamaya başlar: insanın çevresiyle başarılı bir şekilde başa çıkabilmesi için mücadelesi. Bu süreç, değişim ve farklılaşma (çevrede daha yenilmez bir pozisyonun kazanılması) ile istikrar ve entegrasyon (bu kazancın pekiştirilmesi) arasında bir diyalektiktir. Farklılaşma ve bütünleşme (kimlik) arasındaki bu diyalektik, karşılıklı ihtiyaç ve temel çatışmadan oluşur (Mol, 1976, s. 31).

Kimliğin kutsallaşma sürecinde oluştuğu fikri Mol'u kutsallaşmanın dört ana mekanizmasının tanımlamasına götürür: nesnelleşme, bağlılık, ritüel ve mit. Din, anlam sağlama işlevini yerine getiren en önemli etkenlerin başında gelmektedir. Geçici olarak yer değiştirmelerin yönetilebilir kalması için düzeni nesnelleştiren din, bu düzene bağlılığı güçlendirir, ritüellerle pekiştirir ve mitsel anlatılarla çevreler, sınırını belirler (Mol, 1983, s. 7). Din, nesnelleşme, duygusal bağlılık, ritüel ve mit süreçleriyle kimliği kutsallaştırır. Hans Mol'a göre din, spesifik anlamda kimliğin kutsallaşmasını sağlayan bir etkidir. Farklılaşma ile bütünleşme dinamikleri arasındaki diyalektik oluşum göz önünde bulundurularak işaret edilen bu yaklaşımda, kimlik bütünleşme ile ilgili bir kavram olup kutsallaşma süreci ile gerçeklik kazanmaktadır. Kutsallaşma süreci, anlam sistemleri ve gerçekliğin tanımı anlamına gelen kimliği oluşturur, korur, devamlılığını sağlar ve zamanı geldiğinde de değişmeye yol açarak yeni kimlik bağlamında meşrulaştırır (Taştan, 1996, s. 14).

Çeşitli dinî ve ruhsal inançlar tarafından geliştirilen çeşitli "kimlik kutsallaştırma" mekanizmalarının her biri, istikrarla sonuçlanan çatışmayı uzlaştırmaya veya değişime yol açan çatışmayı güçlendirmeye yardımcı olarak kişinin kimliğini kutsallaştırmaya yardımcı olur ve bireyin belirli bir inanca entegrasyonuna olanak sağlar. Bu tür çok faktörlü bir yaklaşım, çok geniş kapsamlı olayların dinî bir şekilde değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Daha da önemlisi bu yaklaşım Mol'a, insanoğlunun dinî yaşamının sınırlarını belirlemede kolaylık sağlamıştır (Sinha, 1975, s. 108).

Mol, değişim ve istikrar arasındaki bu işlevsel süreci 'diyalektik sürtüşme' olarak adlandırmaktadır.

Mol, belirli bir kimliği onaylamak için gerekli dört elementi listeler ve buna göre kutsal süreç ile belirli bir gerçekliği yerine getirir. Mol'un teorisindeki bağlılık, belirli bir gruba olan duygusal bağlılığı; nesnelleşme, bireylerin bir gruba bağlı olmaları sonucunda elde ettikleri dünya görüşünü; ritüel, bir grubun üyelerinin katıldığı etkinlikleri ifade ederken; mit, bireylere zaman içinde nesiller arası bir aidiyet duygusu verir. Birlikte veya ayrı ayrı, önemli kimlik kaynaklarını ve anlamlarını, değişim ve farklılaşma saldırısından korurlar. Birey, grup ya da toplum gibi bazı kimlik odakları yapısal olarak önemli olduğunda kutsallaşmanın gerçekleştiği varsayılabilir. Bu mekanizmalar arasında çok fazla örtüşme vardır: hemen hemen her mitte nesnelleştirici unsurlara rastlanır ve bağlılık olmadan ne nesnelleşmenin ne de ritüelin çok etkili olması muhtemel değildir.

1. Nesnelleşme

Nesnelleşme, dünyevi varoluşun çeşitli unsurlarını, daha düzenli, daha tutarlı ve daha zaman ötesi görünebilecekleri aşkın bir referans noktasında bir araya getirme, toplama eğilimidir (Mol, 1976, s. 206). Bir insanın soyut düşünme ve sembollerini kullanabilme kapasitesi ile yakından bağlantılıdır. Mol, nesnelleşme derecelerini belirli bir kültürün karmaşıklığına göre ayırt eder: karmaşıklık arttıkça soyut düşünce ve inanç sistemleri daha ayrıntılı hale gelir. Geleneksel yaşamda bireyin ilahi olan ile kişisel ilişkisini daha anlamlı kılan ve bu ilişkinin kurumsal anlamlarının önemini azaltan bir dünya görüşünün ortaya çıkmasıyla, daha fazla nesnelleşme ve soyutlama, kurumsal ve onun arkasındaki sosyal kontrolü gevşetmeye başlar. Bu durum, insanların toplumda daha bireysel, rekabetçi pozisyonlara yönelmesini kolaylaştırır (Mol, 1976, s. 208). Bundan dolayı da Mol'a göre, sadece dinin, gazap ve merhametin ilahi nitelikleri üzerine sürekli korkuyla karışık saygı yansıtması, artan bireyselliğin toplumsal kurumlar ve düzen üzerindeki sonuçlarını dengeleyebilir. Dinî düzenin nesnelleşmesi bireylerin ve grupların değişimle başa çıkmalarını sağlar. Zamansal bozukluklar, büyük ölçekte düzen sağlandığı süreçte idare edilebilir kalır.

Nesnelleşme fikrinin merkezinde 'düzen' kelimesi yer almaktadır (Mol, 1976, s. 206-207). Kimlikler, söz konusu kimliğin ne hakkında olduğunu özetleyen bir düzene bağlandığında güçlü olur ve kalır. Bu düzen hakkında birleşik bir fikir birliği ve bağlılık mevcut olduğunda, düzen daha etkilidir. Buradaki vurgu, nesnelleşmiş referans noktasından ziyade nesnelleşme sürecine aittir. Mol'a göre bu manevi inanç düzen süreci, nadir

düzenlenmiş bir âlemin varlığı göz önüne alındığında, zamansal bozulmalar ve yerinden oynamalar karşısında düzenin ana hatlarını koruyabilir, düzensiz ve farklı görünen bireylerin ve toplulukların deneyimlerinin anlamlı bir şekilde yorumlanmasını sağlayabilir (Mol, 1976, s. 211). Başka bir alana ilişkin bu nesnelleşme, muazzam sıkıntı altında bile yaşamın anlamını kazanmaya yardımcı olur ve böylece “kimliğin kutsallaşmasını” sürdürür. İki yönlüdür. İlki, dindarlık ile ilişki kurarak uyumsuzluk, düzensizlik ve aksaklığı yöneten ve aşkın düzene ilişkin bir bağ kurarak meşrulaştıran muhafazakâr yönüdür. İkincisi, meşrulaştırmayı azaltır ve dünyeviliğin sadece göreceli olarak önemli olduğunu ve aşkın düzenin değişim için bir katalizör haline geldiğini ilan eder.

Menzil Tarikatı'nda tıpkı Maori Topluluğu'nda olduğu gibi dinî lider (Bu çalışmada şeyh olarak karşılığını bulmaktadır) nesnelleşme mekanizması içerisinde değerlendirilmektedir. Tarikat mensupları tarafından kutsallık atfedilen şeyh, dünyevi ile aşkın arasında bağlantı görevi görmektedir. Aşkın gücün dünyevileşmesi konusunda aracılık vazifesi verilen şeyh, aşkınlığın soyutluğunu da gidermektedir. Genel inanç, Allah'ın yardımının şeyhin suretiyle, aracılığıyla tecelli ettiği yönündedir. Katılımcıların neredeyse tamamı liderlerini o kadar çok yüceltiler ki artık onların gözünde liderleri aşkın bir varlık halini almış gibi görünmektedir. Gençlik yıllarında “serseri” olma yolunda ilerlerken şeyhini gördükten sonra “doğru” yolu bulduğunu ifade eden Süleyman'ın ilk şeyhi bugün hayatta olmasa bile mevcut şeyhi için de aynı düşünceleri beslemeye devam ettiğini söylemek mümkündür.

Benim Menzil ile tanışmam çok eskilere, gençlik yıllarıma dayanır. Gençken din ile iman ile pek bir işim yoktu. Bir vesileyle Tarikata girdim. Şeyhimi ilk gördüğümde o kadar heybetli göründü ki gözüme sanki yerden göğe doğru uzanıyordu. Kendimi çok küçük ve önemsiz hissettim. (Süleyman, 65 yaşında)

Tarikat liderleri, insanların tarikata katılmalarına sebebiyet verdikleri gibi tarikat bünyesinde kalıcı olmalarını da sağlamaktadırlar. Ayrıca kutsallaştırılan dinî liderin aşkınlığına olan inanç ile insanlar yakın çevresindeki insanların da tarikat müntesipleri olmaları yönünde çaba harcamaktadırlar. Nesnelleşme mekanizmasının en önemli göstergesi olan dinî lider hakkında Fatma'nın görüşleri, dinî lidere olan inancın ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne sermektedir.

Şeyhim çok heybetlidir. Bakışıyla gönülleri fetheder. Kesinlikle sözünden çıkmam. Çünkü yanlış bir şey yapmamı istemez. O ne derse doğrudur. Bizleri de doğruya, kurtuluşa götürür. (Fatma, 45 yaşında)

Şeyhini “normal” insanlardan üstün gören, onu kutsallaştıran hatta diğer şeyhlerle karşılaştırarak kendi şeyhini en “yüce” mertebeye yerleştiren Hasan ise duygu ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir.

Benim Menzil'e katılmamın yegâne sebebi şeyhtir. Diğerlerinde de var belki ama Menzil Şeyhi'ni kendime daha yakın hissettim ve tabii ki Allah'a. Birçok kez gördüm. Sürekli gidip görmek istiyorum. Örneğin depresyon olduğunda normal insanlar gibi korkuya kapılmayıp Allah'ın kudretini görebilen ve bununla imanımı arttırabilen yüce bir varlıktır benim şeyhim. (Hasan, 58 yaşında)

Menzil Tarikatı'nda nesnelleşme göstergelerinden bir diğeri taşlardır. Hatme-i Hacegan, Menzil için oldukça önem verilen ritüellerden birisidir. Her gün yapılması tavsiye edilir ve yapılması durumunda kazalardan ve belalardan koruduğuna inanılır. İşte bu ritüel yapılırken kullanılan taşlar ritüeli nesnelleştiren ve Menzil mensuplarına özgü olduğu düşünülen değerlerdendir.

Menzil'e bağlılar için çorba ve ekmek hem soyut hem de somut anlamda değerlidir. Nitekim çorba-ekmek ile ilgili birçok kişi aşkın anlatılarla bu yiyeceklere kutsallık atfetmektedirler. Menzil inanisinde çorba ve ekmek aynı zamanda bereketi temsil etmektedir. Anlatılarının çoğunda az miktarda çorba ve ekmek ile doyulduğu ve birçok kişi tarafından yenilip içilse de bitmediği belirtilmektedir. Menzil'de ücretsiz olarak verilen çorba-ekmek, aynı tencereden içildiği için birlik ve beraberliği temsiliyet özelliği de taşımaktadır. Ekmeğin çok doyurucu olduğu ve küçük olmasına rağmen bir tanesiyle bir kişinin doyacağına inanılmaktadır. Ayrıca çorbanın da bereketli olduğu ve içildikçe çoğaldığı rivayet edilmektedir.

2. Mit

Mit, belirli bir grubun inançlarını ve değerlerini simgeleyen kutsal ve paradigmatic bir hikâyedir. Bu nedenle, gruba üye olmanın ne demek olduğunu ifade eder. Mitler, kutsal bir tarihi, ilkel bir dönemde meydana gelen hikâyeleştirilmiş olayları, zamanları anlatır. Her zaman bir yaratılış meselesidir, kutsalın dramatik bir atılımıdır. Her mit bir gerçekliğin nasıl ortaya çıktığını ifade eder. Olayların nasıl ortaya çıktığını anlatmak, onları açıklamak ve aynı zamanda başka bir soruyu dolaylı olarak cevaplamaktır: Neden ortaya çıktılar? 'Neden' her zaman 'nasıl'ı ifade eder - basit bir nedenden ötürü bir şeyin nasıl doğduğunu anlatmak, kutsalın dünyaya nasıl akın ettiğini ortaya koymaktır ve kutsal olan tüm gerçek varlığın nihai sebebidir (Eliade, 1959, s. 97).

Mol, mitlerin hem gerçekliğin yorumlanmasında hem de bir grup için

deneyimlerin kutsallaştırılmasında dikkat çeken bir rolü olduğunu düşünmektedir (Mol, 1979a, s. 17). Varlık için uygun bir çevre sağlayan mit aynı zamanda kaosu uzak tutar ve kimliği güçlendirir. Anlam ve kimliği kutsallaştıran anlatılar, hikâyeler ya da spekülasyonlardır (Mol, 1976, s. 316). Mol, mitin özünün, 'kaos ve düzen, yaratılış ve yıkım, evrim ve yok olma arasındaki uyumsuzlukların birleşmesinde', diyalektiğinde yer aldığını gösterir. Dinî metinler ve sözlü materyaller, başka birçok şeyin yanı sıra, çeşitli şekillerde kimlik inşasına katkıda bulunan mitleri, inançları, ilahileri ve duaları içerir. Kısmen, toplulukların hatıra depolarıdır, sıklıkla bireylere ve gruplara zaman içinde nesiller arası aidiyet hissini ve uzak yerlerdeki başkalarına aidiyet duygusunu sağlar. Mit, gerçeği yorumlar, kimliği 'tekrarlayan anlatım' yoluyla kutsallaştırır (Mol, 1976, s. 14). Bir grubun üyeleri, kendi bireysel kimlikleri için bir özellik haline gelen grubun anlatımını özümser. Mitler din ve dinî kurumların merkezindedir. Dinî mitler, gerçekliği yorumlayarak hayatı anlamlı kılmaya yardımcı olur. Ritüellerle yorumlanan dinî mitler, mezheplere dinî bağlılıkların oluşmasına yardımcı olur.

Mitler, toplum hakkında ve onun doğal dünya ile ilişkisinde belirli düşünce ve duygu yollarını ifade etmeyi ve böylece bu düşünce ve duygu yollarını sürdürmeyi ve onları gelecek nesillere aktarmayı sağlar. Kutsallaştırma işlevi gören mitler aynı zamanda kişinin gerçeklik yorumunun farklılığını ortaya çıkararak kimliğinin oluşumuna destek olur. Her kültürün, evrenin geneli ile ilgili mitleri olması, bilimin soğuk gerçeklerine mucizevi ve gizemli bir dokunuş katar (Mol, 1976, s. 260).

Din temelli oluşumların çoğunun kendilerine özgü ritüelleri olabileceği gibi mitsel anlatıları da vardır. Bunlar sorgulamadan, eleştirmeden, yorumlamadan ve yargılamadan kabul edilmek üzere dinî grup üyelerine sunulur. Bundan dolayı, bu tür mitsel anlatılar özellikle toplumsal bütünleşme ve dolayısıyla kimlik oluşumunda oldukça etkilidir. Dar anlamdaki "biz" duygusunun toplum seviyesindeki "biz" duygusuna taşınması, toplumdaki sosyal grupların kendi birliği hakkındaki varlık şuurunun toplumdaki bütünleşmeyi bozmayacak düzeyde olması (Erkal, 2004, s. 269) şeklinde tanımlanan toplumsal bütünleşme, toplum varlığının, birliğinin ve işleyişinin sürdürülmesini amaçlamaktadır. Toplumsal bütünleşmenin sağlanması durumunda insanlar, toplumsal norm ve değerler üzerinde fikir birliğine ulaştıkları için toplumsal bunalım ve çatışmalar ortadan kalkar ve toplumsal gelişme de kolaylıkla gerçekleşebilir. Bu nedenle, toplumsal bütünleşmeye destek olmasından dolayı mitsel anlatılar toplumun sağlıklı bir şekilde devamlılık sağlayabilmesine ve sağlam

kimliklerin oluşmasına destek olur, katkı sağlar.

Menzil Nakşılığı'nde mitler, kerametler olarak karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda anlatılan kerametler, öncelikle şeyhi daha sonra da tarikat değerlerini korumak, kalıcılıklarını devam ettirmek ve güçlerini artırmak şeklinde işlev görmektedir. Görüşme yapılan müntesiplerden duydukları, bildikleri kerametlerden anlatmaları istendi. Aşağıda gerek Menzil'i, gerek tarikatı gerekse de şeyhi kutsallaştıran kerametlere bazı örnekler verilmiştir. Bu örnek kerametler, anlatan kişilerin sadece başlarından geçen değil, okudukları, duydukları anlatılardan oluşmaktadır:

Menzile yakın bir yerde bir sofî teyzemiz yaşıyormuş. Bu teyzemizin kazları varmış. Yoldan hep kabileleri görür ve Menzil'e gidemediği için üzülürmüş. Bir gün komşusu gelip şöyle der -Kurban sen hem üzülürsün hem de Menzil'e gitmezsin niçin? Sofî teyze der ki "Benim kazlarımdan başka bir şeyim yok. Onlara kim bakar?" Komşusu -Kurban sen kazlarını önce Allah'a sonra da Gavs'a emanet et' der. Teyze de tamam diyerek Menzil'e gider. Vakit namaz vaktidir. Mübarek, bayanlar tarafından geçecektir. Bayanlar edeple Sultanımızı beklemektedir. Mübarek tam teyzenin önünden geçerken teyze- 'Nasılın kurban?' der. Mübarek tebessüm ederek, 'Nasıl olalım sofî, senin kazlara çobanlık yapıyoruz.' der. (Elif, 22 yaşında)

Elif'in anlattığı keramet şeyhi yüceltme, kutsallaştırma işlevi görmektedir. Bu işlevi ile kerametler tarikata yeni insanların katılmasına olanak sağlamaktadır. Tarikata katılan insanlar da buna benzer kerametleri öğrenerek ve anlatarak sonraki nesillere aktarılmasında aracı görevi üstlenmektedirler. Ayrıca kerametlerin mevcut kimliği kutsallaştırma ve sağlamlaştırma işlevini de Elif'in anlattığı olaydan etkilendiği sonucuna vararak gözlemlenmek mümkündür.

3. Bağlılık

Mol'un kimlik mekanizmalarından birisi olan bağlılık, dinî lider, dinî grup, kurallar gibi belirli bir kimlik odağına sosyal, grup ya da kişisel anlamda duygusal bağlılık olarak tanımlanmaktadır (Mol, 1976, s. 216). Kendinden geçme, güçlü duygular, kendi dışına adım atma, yabancılaşma gibi kavramlarla da bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Bir kutsallaşma mekanizması olarak bağlılık, Mol'a göre, dinî pratikler veya katılımdan çok daha fazlasıdır; bağlılık, bireyin ruhunda veya içsel dürtüsünde görüldüğü gibi rasyonel olmayan bir olgudur (Mol, 1982, s. 23). Elbette Mol, bağlılığın, dinî geleneklerin ve sistemlerin diğer çeşitli bileşenleri tarafından teşvik ve tekrar edildiğini, soyut ya da somut olsun, duyguların göze çarpan bir anlam sisteminde, sosyal, grup veya kişisel sisteme bağlandığını ifade eder.

Mol kendi dinî bağlılık kavramını hem karizmayı hem de dinsel dönüşümü araştırmak için duygusal bağlanma olarak kullanır. Karizma, kolektif düzeyde, dönüşümün birey için geçerli olduğu şekilde işler. Karizmatik liderin, bireysel takipçilerinin kimliklerini oluşturmasını sağlayan bazı aşkın kaynaklardan bahsedilen bir hediyeye sahip olduğu düşüncesi (Mol 1976, s. 45), karizmanın, dinî liderin, bireylerin duygularını ve bağlılıklarını bozmasını ve sonra yeniden bütünleştirdiği düşüncesini destekler. Benzer şekilde, kişisel dinî dönüşüm, nihayetinde onları daha makul bir sisteme yeniden eklemeye önce, duygularını var olan bir anlam sisteminden, örneğin mitlerden ayırma deneyimidir. Önceki bağlılık dinî tecrübe biçiminde bile bozulmalarla karşı karşıya kalmaktadır ve anlamlı bir kimliği başarıyla kutsallaştırma süreci, çarpışmanın bıraktığı parçaları birleştirmeyi gerektirmektedir. Aslında, bağlılık, tüm kişiyi ya da kolektifi içine alarak dinî süreci destekleyebilmektedir (Mol, 1985, s. 99).

Kutsallaşma sürecinin duygusal bileşeni veya duygu yönü bağlılığı tanımlar. Bağlılık, belirli bir kimlik odağına odaklanmış duygu veya duygusal bağlanma olarak tanımlanır. Duygusal bir anlam sistemi içinde duyguların demirlenmesi olan bağlılık, kimlikleri, anlam sistemlerini ve gerçekliğin tanımlarını güçlendirir. Anlam ve eylem sistemleri üzerinde istikrarlı bir etkisi olan bağlılık, kişilik bütünleşmesi ve sosyal uyum sağlar. Bağlılık kimlik sağlamlaştırma anlamına gelir. Kutsallaşma sürecine bağlılığın en önemli katkısı, duygusal bağlanma yoluyla bir anlam sistemi veya gerçeklik kavramını kutsallaştırma kapasitesinden kaynaklanmasıdır (Mol, 1976, s. 227).

Bağlılıklar, gelenek ve toplumun anlam ve aidiyet unsurları tarafından beslenebilir. Birey sadece bir parçası olduğu toplumla olan ilişkisinden kaynaklı kimliğe bağlı değil, aynı zamanda bu kimliği bu toplumsal ilişkiden kazanır. Bu nedenle, tarikat, mezhep, dinî oluşumlar değerli bağlılıklar için kimliğin odağı haline gelebilir. Bağlılık devamlıdır, bir gruba veya fikre sadakat gerektirir. Bununla birlikte, bağlılık yoksunluğu ya da eksikliği, kimliği zayıflatır ve tam anlamıyla anomaliye ya da yabancılaşmaya neden olur. Göçmenler, hareket halinde olanlar, çok fazla alternatif arasından seçim yapmak zorunda kalanlar güçlü bir bağlılığa sahip olmak için kimliğin odak noktasının da çok güçlü olması ve güçlü duygular yayması gerekmektedir (Mol, 1982, s. 287).

Kimliğin spesifik bir odağına duygusal bir bağlılık olarak Mol'un tanımladığı bağlılık mekanizması, kimliği kutsallaştıran, güçlendiren ve onu dokunulmaz kılan bir görevi yerine getirmektedir. Bu bağlamda Menzil'de en

büyük bağlılık tarikat şeyhinedir. Şeyhe karşı sonsuz saygı ve hürmet gösterilir. Öyle ki aynı saygı ve hürmetin, yani bağlılığın şeyhin yakınlarına da gösterilmesi beklenir. Yapılan sohbetlerde şeyhe gösterilen saygı ve sevginin hem şeyhin yakınlarına hem de atalarına gösterilmesi gerekliliği sürekli olarak vurgulanmaktadır. Bu şekilde yaşayanlara gösterilen saygı, sevgi ve yüceltme duygularıyla insanlar kutsallaştırılırken atalara gösterilen saygı, sevgi ve yüceltmelerle hem insanlar hem de mekânlar kutsallaştırılmaktadır.

Katılımcılardan Yusuf bağlılığın en önemlisinin ve sağlamlının şeyhine olan bağlılık olduğunu ifade etmektedir. Tarikatlarda bağlılığın birçok şeye olabildiğine dikkat çeken Yusuf, asıl bağlılığın şeyhe olması gerekliliğini dile getirmiştir. Yusuf'un ifadelerinden şeyhe olan bağlılığın temel kaynağı olarak da şeyhinin Peygamber soyundan geldiğine olan inanç olduğu söylenebilir.

Şeyhimiz 'Seyyid'dir. Peygamber Efendimizin soyundan gelenlere de saygımız, inancımız ve bağlılığımız sonsuzdur. Şeyhimi gördüğümde içimde bir huzur hissederim. Nazarıyla, heybetiyle beni etkiler. Kendimi arınmış hissederim. Ağzından hayır dışında bir kelimelik çıkmaz. Birlik ve beraberliğimizin teminatıdır. (Yusuf, 53 yaşında)

Menzil'de insanların, kendilerini Allah'a yakınlaştıracak bir 'vesile'ye, aracıya ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Şeyh bu aracılık görevini yerine getirmekte ve bu şekilde insanlar şeyhlerine bağlılıklarını göstermektedir. Mürit şeyhine kalbini bağlamaktadır. Ancak Menzil'de vurgulanan şu hususu da göz önünde bulundurmak lazım; bütün varlığıyla şeyhe teslim olmak, tek kurtarıcı olarak şeyhi görüp kendine düşen vazifeleri ertelemek ya da bütünüyle görmezden gelmek, 'şeyhim beni kurtarır' düşüncesini benimsemek ve hiç mücadele ve gayret etmemek oldukça sakıncalı bir durumdur. Bu düşünceden kurtulmak ve büyük bir gayret ve şevk ile çalışmak, ibadet etmek, Allah'a yakınlaşmaya özen göstermek amaçlanmalıdır. Tarikat genel olarak bu görüşü destekler nitelikte açıklamalarda bulunmaktadır.

Benim şeyhime bağlılığım ruhuma hitap etmesindedir. Geçmiş tecrübelerimizden zaten yeteri kadar ders çıkarıyoruz, asıl ihtiyaç duyduğumuz şey ruhumuzun beslenmesidir bence. Bu ihtiyacımı da şeyhim aracılığıyla gideriyorum. Gündelik yaşamın kargaşasından kurtulmama yardımcı oluyor ve şeyhimle birlikte kendimi rahatlamış ve Allah'a daha da yakınlaşmış hissediyorum. (Zeynep, 48 yaşında)

Görüşme yapılanlar arasında yer alan Zeynep kişiye bağlılığın farklı bir boyutundan bahsetmektedir. Özellikle dinî oluşumlarda şeyhe olan bağlılık koşulsuzdur, sebep aranmaz. Zeynep ise şeyhine olan bağlılığın kendisine

ruhsal anlamda destek sağladığını, kendisini psikolojik anlamda rahatlattığını ifade etmektedir.

4. Ritüel

Bireylerin ve toplumun sosyal boyutlarını, kimliği ve anlamı koruyan bir başka kutsallaşma mekanizması ritüeldir. Ritüeller, bireyler için zaman ve mekân kategorileri ile ilerlerken acıyı hafifletir, kimliği geri yükler, sağlamlaştırır veya yönlendirir. Ritüeller, geçmişte bir farkındalık, gelecekte kesinlik ve şimdiki zamanda bir güven oluşturarak anlam sistemini pekiştirir. Dinî ritüeller birleştirici bir etki yaratarak kutsallaşma sürecine katkıda bulunurlar ve bireyi grupla özdeşleştirerek sosyal yapı içerisinde bir bütünleşme yaratırlar. Ritüel, bir yapıdan diğerine gerekli değişimi dizginleyerek ve yönlendirerek kimliği korur ve kutsallaştırır (Mol, 1976, s. 233). Kutsallaşma sürecinin bütünleştirici, kimlik-koruyucu yönü ritüel pratiklerin önemli katkısı haline gelir. Ritüel düzeni en üst seviyeye çıkarır, bireyin toplumdaki yerini sağlamlaştırır, karşılıklı olarak birey ve toplum ilişkilerini bununla birlikte tekrarlayan, duygu-çağrıştıran eylemler aracılığıyla, toplumsal uyuşma ve bireysel bütünleşmeyi güçlendirir. Ritüel, anlam sitemini açıkça ifade eder, sağlamlaştırır ve onun ortadan kaybolmasını önler (Mol, 1976, s. 234).

Anlam sistemine psikolojik ve fiziksel katılım yoluyla bağlılığın tekrarı ve pekiştirilmesi olarak dinî ritüel, değerlerin, duyguların, inançların ve toplu olarak meşrulaştırılmış dünya görüşlerinin düzenlemesini üstlenir. Ritüel, bir sembol sistemine rasyonel olmayan bağlanma olanağı sağlar. Bu dinî çevre ve sosyal yapısı aynı ruh halleri, bağlılıklar ve ritüeller tarafından sürdürülmektedir. Bu nedenle, Mol'un kutsallaşma sürecinin dördüncü mekanizması olan ritüel sadece 'duyguları uyandırmak' ile değil aynı zamanda bu duyguları anlam sisteminin kendisiyle karşılıklı bir ilişki içine sokmakla da ilgilidir (Mol, 1976, s. 244). Ritüel ve bağlılık arasındaki bu fark edilebilir örtüşme, kimlik teorisinin önemli bir yönünün altını çizmektedir: dört kutsallaşma mekanizmasının kavramsal etkileşimi. Mol, mitlerin kendi iç mantığı olduğunu iddia eder ancak benzer şekilde ritüellerin göreceli rasyonellik eksiklikleriyle tanınabileceğini söyler (Mol, 1976, s. 244). Ritüel genellikle kişinin duygularının sunulan kutsal sisteme bağlanması anlamına gelmektedir. Doğal olarak, kimliği odaklayan ritüel aynı zamanda kimliği güçlendirir.

Ritüeller bir kimlikten diğerine geçmeye yardımcı olur, bireyi önceki bir gruptan ayırır ve onu bir başkasına bağlar, eski kimliği değersiz kılar ve yenisini değerli hale getirebilir. Uyum sürecine katkıda bulunan ritüel,

aidiyet duygusu kazandırır, adetleri, gelenekleri düzen etrafında toplar, oluşan düzenin yapısını güçlendirir ve sınırlarını onaylar. Böylece tanıdık gelenekler, adetler, ritüeller tekrar edilir, çünkü tanıdıklık güven besler (Mol, 1986, s. 31). Ritüel, düzeni en üst düzeye çıkarır, bireyin toplumdaki yerini ve bireyin toplumla bağlarını güçlendirir. Tekrarlayan, duygu uyandıran pratikler yoluyla, sosyal uyum ve kişilik bütünlüğünü güçlendirir (Mol, 1976, s. 35). Dinî ritüeller, bireyin kutsal ve profan arasındaki boşluğu doldurmasına yardım eder. Ritüel aktivitelerin ayrıca grup kimliğini güçlendirici yönü vardır; kültür ve toplumun bütünleşmesine katkı sağlar. Geçmişle günümüz arasında bağlantı kurarak, toplumsal beklentilerin kısıtlamalarını üst üste bindirerek güçlendirirler.

Menzil’de Tarikata mensubiyet bağlamında yapılan ilk ritüel ‘tövbe alma’dır. İslam Dininde kişisel arınma anlamında ayrı bir öneme sahip olan tövbenin tarikatlara özgü yönü, bir ritüel olarak uygulanmasıdır. Bu ritüelde tövbe almak isteyenler camide namaz kılındıktan sonra gruplar halinde şeyhin önünde toplanırlar. Şeyhin sarığının ipleri, bir ucu kendinde diğer uçları da tövbe alacakların elinde olmak üzere uzatılır. Sağ avuç içi ile bir yandan ip tutulurken diğer yandan şeyhin söylediği sözler tekrar edilir: ‘Ya Rabbi! Bütün yapmış olduğum günahlardan ben pişmanım. Keşke yapmasaydım. İnşallah bir daha ben yapmayacağım.’ Daha sonra, tövbe adabının gerekliliği olan ‘8 Şart’ın detaylı bir şekilde izah edildiği caminin farklı bir bölümüne geçilerek ritüel sonlandırılır. Mol’un da vurguladığı gibi, kimlik değişimini yaşayan birey eski kimliğinden sıyrılarak yeni kimliğine kavuşma sürecinin ilk adımlarını bu ritüel ile deneyimlemektedir. Bu süreci, yani kimlik değişimini, yeni bir kimlik edinimi sürecini, ilk kez tövbe almak için gelenler yaşarken, daha önce tövbe almış; ama yenileme ihtiyacı hissedenler de Menzil’e gelerek, kimlik değişimi olmadan, sadece ritüeli yaşayarak bu süreci tekrarlamak isterler. ‘Tövbe tazelemek’ şeklinde ifade edilen bu tabir ile ritüelin ‘tekrar tekrar yapılması’ özelliğine de vurgu yapılmış olmaktadır.

Tarikata girmek isteyenler tövbe almak zorunda. Ancak toplumda bu uygulama çok fazla saptırılıyor. Hristiyanlıktaki ‘günah çıkarma’ ile eş tutuluyor. Yanlış. Tövbe Mürşit’e değil Allah’a yapılmaktadır. Sonuçta günahlarımızı affedecek olan Yüce Allah’tır. Şeyhimiz, tövbemizin kabul edilmesi için dua eder ve bizim tekrar tekrar aynı günahları işlemememiz için bizlere yol gösterir. (Nesrin, 24 yaşında)

Çok benzer bir anlamı olan zikir ve vird Menzil Tarikatı’nda görülen ritüellerdendir. Menzil Nakşiliği, insanoğlunun en önemli gayesinin Allah’ın rızasını kazanmak olması gerektiğini söyler. Zikir de bu doğrultuda yapılan

bir ibadet olarak görülmektedir. Çok iddialı bir şekilde zikir olmadan Allah'a yakınlaşmanın, O'nun rızasını almanın, kurtuluşa ermenin mümkün olamayacağı düşüncelerini desteklemektedirler. Her zaman ve mekânda yapılabilen zikir ibadeti ile kalbin temizleneceği, boş işlerden uzaklaşabileceği kabul görmektedir.

Gavsi Sani Hazretleri, 'Virdini çeken sofi istediği kadar maddi manevi batsa da işne deliğine de girse Sadatlar onu bırakmaz tutar çeker.' buyurmuştur. Bu inançla vird çekerim. İlk başlarda zorlandığımı kabul ediyorum; ama zamanla alışıyor insan ve yapılmadığı zaman bir eksiklik duygusu oluşuyor. (Niyazi, 64 yaşında)

C. Sekülerleşme ve Desekülerleşme

Modernleşme, kentleşme, rasyonel düşüncenin egemenliği, ekonomik anlamda rahatlatma, kapitalizmin yükselişi, teknoloji ve bilim alanında görülen hızlı ve baş döndürücü gelişmeler sonucunda, bazı sosyologlarca dinin zayıflayacağı, bazılarına göre de zaman içinde, hem toplumsal hem de bireysel anlamda yok olacağı yönündeki iddialar uzun bir süredir tartışılan ve din-toplum etkileşimi ile vücut bulan sekülerleşme teorisinin özüdür. Belirli bir toplumda belirli bir zaman dilimi kapsamında doğaüstü alanın, başka bir ifadeyle dinin, dinîmsi oluşumların, halk inanç ve inanışlarının ve diğer doğaüstü öğretilerin bireysel ve toplumsal algıdaki prestijlerinin ve gündelik hayatı biçimlendirme ve şekillendirme güçlerinin zayıflaması demek olan sekülerleşme (Ertit, 2019, s. 47), üzerine yapılan tartışmaların hız kesmeden devam ettiği başat paradigmalardan birisidir. Bu nedenle, başlangıç teorisi olarak adlandırılan klasik sekülerleşme teorisi dahi sekülerleşmenin varlığını ortaya koymaya çalışan teoriler arasında tek değildir. Dolayısıyla, bu yöndeki teorilere karşı yeni teorilerin de düşün dünyasında yer bulması çok uzun zaman almamıştır.

Dünyada meydana gelen toplumsal, siyasal, bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmeler, sekülerleşme teorisine farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte, geleneksel toplumlarda dinin merkezi bir yer işgal ettiği ve modernleşme ile bu özelliğini kaybettiği iddiası üzerine varlığını temellendirmiş olan klasik sekülerleşme paradigması, kendi içerisinde "Modernleşmenin son safhalarına gelindikçe din ortadan kalkacak ve yerini başka değerler alacak" ya da "Dinî kurumların, pratiklerin ve bilincin toplumsal öneminde azalma görülecek; ama din bütünüyle yaşamlardan kaybolmayacak" (Wilson, 1982, s. 149) şeklinde yorum ve görüşlere yer vermiştir. 'Dünyanın Büyüden Arınması', 'Tanrı Öldü', 'Demir

Kafes', 'Ait Olmadan İnanma'³ gibi düşünce ve görüşler de klasik sekülerleşme teorisini açıklayan metaforlar arasında yer almaktadır.

Uzun yıllar tartışılan sekülerleşme teorisi, zamanla karşı argümanlar sunularak yanlışlanmaya çalışılmış ve böylelikle klasik sekülerleşme teorisi sosyal bilimlerde büyük ölçüde önem kaybetmeye başlamıştır. Yeni üretilen teoriler ile sekülerleşme artık ilk zamanlardaki anlamının bir hayli uzağında kalmış ve yerini, yeni anlamlar yüklenmesi sonucu sekülerleşme sürecinin geriye sardığı iddiası ile desekülerleşme teorileri almıştır. Sekülerleşme sürecinin tam tersi bir durumun deneyimlendiği, doğaüstü, aşkın alanın süreç kapsamında gündelik hayatı şekillendirme ve biçimlendirme gücünün arttığı, hem toplumsal hem de bireysel anlamda önem kazanmaya başladığı süreç şeklinde ifade edilen desekülerleşme ile dinî ya da dinîmsi değerler geleneksel toplumlarda görülen önemini tekrar elde etmeye başlamıştır.

Birbiriyle taban tabana zıt olan bu iki teoriden sonra bir üçüncüsü, her iki teoriyi de kabullenen ve bir arada ele alan görüşlere yer vermektedir. Eklektik paradigma olarak da adlandırılan bu teori modernitenin dini, dinin de moderniteyi etkilediği, dolayısıyla modernleşmenin görüldüğü toplumlarda dinin yok olmayacağı görüşünü savunmaktadır. Sekülerleşme sürecinin dini yapısal bir değişikliğe götürmediğini ifade eden bu teoriye göre, sekülerleşme süreci yaşanmakta ancak din de varlığını sürdürmektedir. Seküler-dindar, kutsal-profana birlikteliğini ortaya koyan bu paradigma, kimlik oluşum süreci analiz edilen Menzil'de gözlemlenen değişimleri yansıtması açısından da büyük önem taşımaktadır. 'Evsiz Zihin', 'Dinî Brikolaj', 'Alakart Din', 'Seküler Çan Kuleleri', 'Vekil Din' gibi metaforlar da bu eklektik paradigmayı açıklamak için kullanılmıştır.

Mol'un kimlik kuramı taslağı, dinî-manevî kimlik oluşumunun zayıflatılmasında sekülerleşme unsurunu dikkate almak için uygundur. Modern toplumlarda, kimlikler bazen seküler bazen de kutsal nedenlerle yapılandırılır. Kutsallık temelli oluşumlarda grup üyelerinden güçlü bir bağlılık istenir ve bu bağlanma toplantılar, duygu dolu konuşmalar ve eylem programları ile pekiştirilir. Gruba katılma kararı alındığında ya da hareketin bir parçası olduklarında, katılımdan bir aidiyet, kimlik ve amaç duygusu çıkarırlar. Bu bağlamda, din ve dinî yapıların modern ve modernleşen toplumlarda gelecekte de varlığını sürdürmeye devam edecekleri görüşünü

³ Bu ve benzeri metaforların daha kapsamlı açıklamaları için bkz. (Kirman ve Ertit (ed.), *Sekülerleşme Tartışmaları*, 2019 içinde Darendede, "Sekülerleşme Teorisine Metaforik Yaklaşımlar", s. 49-70). Ayrıca, sekülerleşme teorilerinin eleştirel bir analizi için bkz. J. Bird, *Din Sosyolojisi Nedir*, Lotus Yayınevi 2017.

savunan Mol'a göre kimlik oluşumu sürecinde varlığını koruyan dinî değerler büyük önem taşımaktadır (Mol, 1976, s. 262). Öte yandan birçok insanın dinden değil, dinimsi kurum ve yapılardan uzaklaştığı ve bu uzaklaşmanın sonucunda dinî-manevî kimlik kaybı görüldüğü ifade edilmektedir.

Modernleşme ile birlikte değişim rüzgârından Menzil de nasibini almış ve sekülerleşme sürecinin etkileri ve sonuçları Menzil yaşamında görünür kılınmıştır. Menzil Tarikatı'nda sekülerleşme en çok ekonomi alanında hissedilir. Nakşibendi Yolu'nu izleyen Menzil'in en büyük özelliği, sünnete sıkı bağlılık ve çokça Allah'ı zikretmektir. Başlangıcından bu yana bu doğrultuda bir yol izlemekle birlikte zamanla ve modernleşmenin etkisiyle ekonomi alanında farklı yöntem ve uygulamaları deneyimleme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmış ve eski kimliksel değerlerden vazgeçmeden yeni oluşan kimliğe eklenmeyi rahatlıkla sağlamıştır. İslam Dini açısından tarikatların ticaret ile uğraşmasında herhangi bir sakınca olduğunu ileri sürmek yanlış olur. Ancak tarikatların çoğunluğu amaçlarının Allah rızasını kazanmak olduğunu ifade ederken ve bu uğurda dünyevi zenginliklere değer vermeyeceklerini söylerlerken, öte yandan holdingleşme yolunda büyük başarılarla ulaşmanın sekülerleşme göstergelerinden olduğunu belirtmek yanlış bir yaklaşım olamaz.

Menzil'in geçmiş ve günümüz kıyaslaması yapıldığında refah ve zenginliğinin belirgin bir şekilde artış gösterdiği söylenebilir. Tasavvuf inancının temeli 'bir lokma, bir hırka' felsefesine dayanmaktadır; yani az ile yetinmeyi, dünya nimetlerine tamah etmemeyi, dünya hayatına meyil etmemeyi, dünyaya dalmamayı anlatmaktadır. Dünyaya ait maddi-manevi, soyut-somut lezzet ve zevklerden, makam ve mevkiden mümkün olduğunca uzak durmayı ifade etmektedir. Bu, bütünüyle dünya hayatından soyutlanma anlamına gelmemektedir. Çağa ayak uydurabilmek adına elbette Müslüman her türlü zenginliği hak etmektedir. Ancak bunun tüketim ve gösteriş ögesi olarak yansıtılmaması da önemlidir. Bu bağlamda Menzil, manevi havasının yanında gündelik yaşam pratiklerinde maddi tüketim öğelerinin dikkat çeken bir görünürlüğünü resmetmektedir. Menzil'in gündelik yaşamındaki bu değişim ve dönüşüm bir sekülerleşme göstergesi, daha genel bir bakışla, kutsal-seküler kimlik dönüşümünün bir ifadesi olarak da değerlendirilebilir.

Menzil genelde insanların Allah'ı daha iyi tanımasını, dinini daha içten yaşamalarını, kendilerini görece kusurlu ya da günahkâr sayanların arınmalarını sağlamakla temsil edilir. Bunun yanında, zaman zaman siyasi söylemlerin de odak noktası haline geldiği gözlemlenmektedir. Bunun da bir tür dünyevilik ve çıkar ilişkilerini yansıttığı; dünyevi meşgalelerle uğraşının

artması, haliyle dinî değerlere verilen önemin ve adanan zamanın azalmasıyla sonuçlanan seküler değerlerin dolaylı da olsa müntesiplerde bir etkiye neden olduğu söylenebilir. Menzil Nakşiliği'nin dünya görüşlerine tesirleri bakımından Şeyh Halidi Bağdadi'nin 'Dinin olgunlaşması ve kuvvet bulması bakımından dünyayı da isterim.' ifadesi sosyal değişimin bugün neticeleri itibarıyla sekülerleşmeye karşı tutumunu ortaya koymaktadır (Usta, 1997, s. 31).

Muhammed Raşid Erol'a göre ne dünya için ahiret ne de ahiret için dünya terkedilir. Birisinin imar, diğerinin ihmal edilmesini asla kabul etmeyen bir görüşü benimser. Bir yandan günlük hayatında ibadet ile zamanını geçirirken, diğer yandan hem insanlara İslam Dinini anlatır hem de ailevi işlerle meşgul olur, ihtiyaçların karşılanması için düzenlemeler yapar. İhtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılar, akraba, eş-dost, konu-komşu herkesin dertleriyle dertlenir, hem dünya için hem de ahiret için çalışır. Başka bir ifadeyle hem dünyevî hem de dinî işlerle ilgilenir. Hatta dünyevi işler bağlamında verilen hizmetin, ahireti kazanmak amacıyla yapılan ibadetlerden çok daha evla olacağına inançları tamdır (Kınacı, 2013, s. 230-231).

Menzil Tarikatı'nda da diğer tarikatlarda olduğu gibi vakıflaşma görülmektedir. Türkiye'de çok sayıda müntesibi bulunan tarikat olarak bilinen Menzil, merkezden idare edilemeyecek şekilde geliştiğinden ve genişlediğinden, şehirlerde yönetim bütünüyle vakıf kontrolündedir. Hem dinî hem de dünyevi bütün işler vakıf aracılığıyla ve vakfın kontrolünde yürütülmektedir. Havuzların, spor salonlarının dahi bulunduğu birçok vakıf binası, bu bağlamda, eskiden din kurumunun üstlenmiş olduğu görevleri, artık üstlenmiş durumdadır.

Tarikatlara insanların eğilimini arttırmanın ve böylelikle müntesip sayısını çoğaltmanın birçok farklı yöntemi vardır ve tarikatların farklı kolları bu yöntemleri uygulamaktadır. Birey ilk olarak ve en çok aile etkisi altındadır. O nedenle bu tür tarikatların müntesibi olma yolunda anne, baba, kardeş ya da büyükanne, büyükbaba gibi etkenler yaşı küçük aile üyesinin yönlendirilmesinde son derece güçlü etkiye sahiptirler. Bekir'in de vurguladığı gibi bazı aileler çocuklarını kendi tarikatına çekme konusunda baskıcı bir tutum sergilerken, bazı aileler de çocuğunun hür iradesiyle, istediği bir tarikata katılmasına müsaade etmektedir.

Gündelik yaşam geçmişle kıyaslandığında mutlaka farklılıklar görülmektedir. 30'lu yıllarda kurulan bir tarikatın, tüm dünyayı etkileyen değişimlerden etkilenmediğini söyleyemeyiz. Günümüzde teknoloji mümkün

olan her alanda kullanılmaktadır. Evet, ben de mübarek gün ve gecelerde mesaj gönderirim. Banka kredisi de kullanmak zorunda kaldım. Ev alırken, öyle çok lüks bir ev değil; ama gelirime göre bir anda karşılayamayacağım bir meblağ olduğu için mecbur kaldım. (Betül, 35 yaşında)

Betül'ün ifadelerinden Menzil anlayışında geçmiş ile kıyaslandığında çok büyük değişikliklerin gözlemlenebildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu değişimin en etkili silahının da teknoloji olduğunu dile getiren Betül'ün, ihtiyacını karşılamak için İslam Dininin en temel yasaklarını ihmal edebilmesini, modern hayatın dayatmalarından şeklinde algılamak her ne kadar yerinde bir tespit olsa da tarikatların geçirmiş olduğu dönüşümü açık bir şekilde gözler önüne sermesi bakımından güzel bir örnektir. Bu dönüşümün tarikat müntesiplerinin kimlikleri üzerinde nasıl bir etki bıraktığını söylemek oldukça zordur. Ancak müntesipler bütünüyle dinî bir kimlik sahibi olduklarını ifade etseler de etkileşim sonucunda kimliklerinde de değişim ve dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Dinî bir kimlik üzerine sekülerleşmenin etkilerinin eklenmesiyle seküler bir kimliğin nitelikleri katılmış oldu ve hem dindar hem de seküler müntesipler görülmeye başlandı.

Dindarlık düzeyini ya da sekülerleşmenin birey üzerindeki etkisini belirlemek için kullanılacak bir ölçek bulmak ya da hazırlamak oldukça zordur. Bu zorluk hem birey hem de topluluk ve toplum bağlamında vardır. Ancak bireyin gündelik yaşamındaki uygulamaları gözlemleyerek sekülerleşmenin etkilerini tespit etmek kısmen de olsa mümkündür. Bu doğrultuda helal ve haram unsurlarının gündelik yaşama yansımaları ile ilgili sorduğumuz soruya Veli şu şekilde cevap vermiştir:

İslâmî inancım gereği gündelik yaşamımda –ailele birlikte- helal ve haram konularını gözetirim. Haram lokma yemem ve de yedirmem. Ama devir değişti ve insanlar da değişti. Örneğin televizyon izlemeyen yoktur ya da birçok evde internet var ve bunların kontrollü bir şekilde kullanımını sağlamak neredeyse imkânsız. Ben kendi evimde yapamıyorum. Çeşit çeşit dizi filmler var, her gün bir tane çıkıyor neredeyse. Çoğunda da ahlaki kurallar hiçe sayılarak haram niteliğinde durumlarla karşı karşıyayız. Çocuklarımızla izleyemeyeceğimiz sahnelerle dolu diziler. Evlilik dışı ilişkilere özendirilen diziler, filmler... İnternet zaten başlı başına problem. Çok faydalı olduğu kadar ailevi değerleri yok edecek durumlara da yol açabilecek bir gücü var. Yani evlerimizdeki tehlikeler çok büyük, dikkatli olmak lazım. (Muhsin, 55 yaşında)

Muhsin'in ifadelerinden teknolojik gelişmelerin insan hayatındaki etkileri açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Değişimin etkilerinin gündelik yaşama yansımaları Muhsin'in ifadelerinde yer almaktadır. İncanın

yokluğundan bahsedemeyiz ancak Muhsin'in inancının gündelik yaşama yansımalarının farklılık gösterdiğini de rahatlıkla söyleyebiliriz. Sekülerleşme göstergelerinin en önemlilerinden birisi de inancın yaşama olan yansımalarıdır. Burada Muhsin'in haram/helal inancının olduğu ancak bu inancın gündelik yaşamında etkisinin zayıf kaldığı belirgin bir durumdur. Teknoloji konusunda durumun bu şekilde yansımaları her durumda ya da değişimde aynı durumun yansımalarının gözlemleneceği anlamı taşımamaktadır. Muhsin'in inancının gündelik hayattaki yansımalarına bakarak Muhsin'in sekülerleşmenin etkisi altında kaldığını söylemek olası gözükmemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Din, kimliğin kutsallaşmasıdır. Küreselleşen, modernleşen dünyada büyüden arınma ile sekülerleştiği iddia edilen toplumlarda dinî canlanmanın görülmesiyle desekülerleşme teorileri tartışılmaya başlanmıştır. Küresel kü-yerel ile birlikte irdelenirken, seküler de de-seküler ile anılır olmuştur. Ana dinî kaynaktan nemalanan yeni oluşumların dünya genelinde çoğalmasıyla din kavramının yerine kutsal kabul görür olmuştur. Kutsallaştırılan değerler, inananlarının farklılıkları özümsemesi ile Menzil grubu gibi tarikat benzeri dinî grupların oluşmasına yol açmıştır. Yeni oluşumlar beraberinde yeni kimlikleri de doğurmaktadır. Yeni kimlikler, dinî değerlerle harmanlandığı için doğal olarak dinî-manevî kimlik şeklinde bir oluşum sergilemektedir. Bu bağlamda, anlam arayışı içerisinde olanlar ve bir gruba ait olma gerekliliği hissedenler tarikat lideri konumundakine atfedilen karizmanın da cezbedici etkisiyle tarikatların müntesiplerini oluşturmaktadırlar.

Hans Mol'un din-kimlik kuramı, bu noktada, oluşan yeni kimliklerin analizi için ideal tip görevi görmektedir ve kuramının temelini oluşturan kutsallaşma/kutsallaştırma mekanizmaları; nesnelleşme, bağlılık, ritüel ve mit unsurlarından oluşmaktadır. Yeni bir kimlik, üstelik dinî bir kimlik oluşturduğu ileri sürülen Menzil müntesiplerinin yaşamlarında ve uygulamalarında bu mekanizmaların tamamına uygun karşılıklar bulunduğundan dolayı, dinî bir grubun kimliğin odak noktası olduğunu ifade etmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Nitekim Menzil'in kendine özgü ritüelleri, karizmatik dinî lideri, nesilden nesile aktarılan kerametleri (mitleri), müntesiplerin hem karizmatik lidere hem de tarikatın kutsal değerlerine koşulsuz bağlılıkları bulunmaktadır. Dolayısıyla tarikata bağlı olanların, bağlılık göstermeden önceki kimliklerinden sıyrılıp yeni kimliklerini edinmelerinin bu kutsallaşma süreciyle sağlandığı söylenebilir.

Geleneksel toplumlara özgü kutsal değerlerle yola çıkan tarikat

benzeri bu dinî oluşumlar zamanla yeni kutsal değerleri de bünyesine katarak diyalektiğin bir ayağını sağlam bir şekilde oluşturmuştur. Diyalektiğin diğer ayağı ise değişim ile meydana geldiği ileri sürülen sekülerleşme ile dengelenmiştir. Bu değişimi ve oluşumu, kutsal ve seküler değerlerin etkileşimi ile açıklamak mümkündür. Nitekim bu çalışmanın vardığı sonuç da kısmen bunu destekler niteliktedir. Kutsallaşma mekanizmalarının analiz aracı olarak kullanılması sonucunda müntesiplerden alınan verilerle Menzil'in yeni kimliğinin 'kutsal-seküler' bir temayül gösterdiği söylenebilir. Bu dünyadan vazgeçmeksizin ahiret için gayret etme, kurtuluşa erişebilmek için uhrevi değerlerle dünyevi değerleri birleştirme ve bütünleştirme, değişimin getirdiği farklılıkları, bütünleşme adına kullanma, kutsalın yanına profanı koyma yani dini ve dünyevi yaşama çizgisinde, dindarlık bakış açısını merkeze almakla birlikte, teknolojinin imkânları başta olmak üzere ekonomik refaha yönelik eğilimlerin görece farklılaştığı bir yapıda seküler olabilme, yani hem dindar hem de görece seküler bir kimliği sahiplenme araştırmanın vardığı sonuçlara yansımaktadır.

Din ve kimlik olgusunun modern ve post-modern dönemlerde oldukça büyük bir değişim-dönüşüm geçirdiği dikkat çekici bir gerçektir. Giderek daralan bir alanda işlevselliğini ve etkinliğini devam ettirme çabasında olan din, bireyin, grubun ve toplumun kimlik inşasındaki rolünde de geleneksel egemenliğini zayıflatarak ortak değerlerle hareket eder hale gelmiştir. Yeni dönemde artık dinî-manevî-mistik fonksiyonlardan seküler fonksiyonlara geçiş söz konusudur. Geleneksel toplumun özelliği olarak görülen 'ya o ya da bu' ifadesinin yerine artık 'hem o hem de bu' kullanılır olmuştur. Birkaç unsuru bir arada bulunduran tireli ya da melez kimlikler, modern toplumların ya da daha genel bir ifadeyle günümüz toplumlarının kanıksanmış bir gerçeğidir. Bu nedenle, kutsal-seküler kimlikler geleneksel dinî-manevî oluşumların, değişen-dönüşen güncel kimlikleri olarak algılanmaktadır. Bu sürecin anlaşılmasında, kimlik ve aidiyet duygusunu yansıtan birincil ilişkilerin canlı tutulduğu bu tür cemaat tipi yapılarda, oturmuş bir geleneğin yanı sıra, karizma atfedilen bir liderin varlığı ve bununla bağlantılı olarak görece yoksun gruptan geldiği gözlemlenen müntesiplerin beklenti düzeyleri de önem arz etmektedir. Bu da, muhtemelen cemaatin onlara bakışında hoş görüye dayalı bir tutumun varlığını da işaret etmektedir. Dahası, cemaatin yönetici kadrolarıyla yapılan görüşmelerde, her türlü nimet ve zenginliğin "dünya için" değil, "dünya içinde" gerçekleşen bir hayır ve hizmet vesilesi olarak görülebieceği algısını da vurgulamak gerekir.

Tasavvuf temelli bir oluşum olarak Menzil müntesiplerinin, Tasavvuf inancının zaman ve mekân üstü olduğu inancına sahip olduklarını da ifade etmek gerekmektedir. Nitekim Tasavvufi değerlerin gerek tekkede, gerek şehirde gerek plazalarda kendini arayan, kalbine geri dönmek isteyen insana bir ilaç olarak taptaze bir şekilde hazır bulunduğu inancı (Mihcioğlu, 2019, s. 21), post-modern dönemin çeldiricilerine karşı müntesiplerin yüreğini sağlam tutmalarına yardımcı olmaktadır.

Kuşkusuz, kutsal-seküler kimlik tartışmaları ve buna dayalı dindarlık tipolojileri bu çalışmanın sınırlarını aşar. Araştırma alanındaki bulgular daha ziyade kimlik mekanizmaları olarak takdim edilen nesnelleşme, bağlılık, ritüel ve mitlerden oluşan açıklama biçimlerine ne derece uyumlu ve tutarlı oldukları açısından bir anlam ifade eder. Burada araştırmayla ilişkisi ölçüsünde seküler bağlam dönüşümsel bir kimlik ögesi olarak tartışma konusu yapılmıştır. Bu kuramın kentleşme/kentlileşme, göç, sivil toplum kuruluşları vb. toplumsal olgu ve yapılaraya uygulanması belki çok daha farklı sonuçlar üretecektir.

KAYNAKÇA

- BIRD, J. (2017). *Din Sosyolojisi Nedir*, (Çev. A. Taştan & D. Dereli), İstanbul: Lotus Yayınevi.
- CAREY, L. B. (2009). "The Sacralization of Identity: An Interfaith Spiritual Care Paradigm for Chaplaincy in a Multifaith Context", (ed.) D. Schipani, *Interfaith Spiritual Care*, Canada: Pandora Press.
- DARENDE, Ö. F. (2019). "Sekülerleşme Paradigmasına Metaforik Yaklaşımlar", *Sekülerleşme Tartışmaları*, (Ed. M. A. Kirman & V. Ertit), Ankara: Kadim Yayınları.
- ELHÜSEYNİ, M. M. (2016). *Ehl-i Tasavvuf*, Semerkand.
- ELIADE, M. (1959). *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*, Houghton Mifflin Harcourt.
- ERKAL, M. (2004). *Sosyoloji*, İstanbul: Der Yayınları.
- ERTİT, V. (2019). *Sekülerleşme Teorisi*, Ankara: Liberte.
- GENTILE, E. (2006). *Politics as Religion*, USA: Princeton University Press.
- MIHCIOĞLU, A. (2019). "Plazada Tasavvuf Mümkün mü?", *Mostar*, Yıl: 15, Sayı: 175.
- MOL, H. (1976). *Identity and the Sacred: A Sketch for a New Social Scientific Theory of Religion*, London: Blackwell.
-

- MOL, H. (1978a). "Introduction", *Identity and Religion: International, Cross-Cultural Approaches*, (Ed.) Hans Mol, London: SAGE Publications.
- MOL, H. (1979). "The Origin and Function of Religion: A Critique of, and Alternative to, Durkheim's Interpretation of the Religion of Australian Aborigines", *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 18, No.4, December, 379-389.
- MOL, H. (1979a). "The Identity Model of Religion: How It Compares with Nine Other Theories of Religion and How It Might Apply to Japan", *Japanese Journal of Religious Studies*, 6/1-2, March-June.
- MOL, H. (1983). *Meaning and Place: An Introduction to the Social Scientific Study of Religion*, New York: Pilgrim Press.
- MOL, H. (1983a). *The Fixed and the Fickle: Religion and Identity in New Zealand*, New Zealand: Pilgrims South Press Dunedin.
- MOL, H. (1985). *Faith and Fragility: Religion and Identity in Canada*, London: Gr Welch Co Ltd.
- MOL, H. (1986). "Religion and Identity: A Dialectic Interpretation of Religious Phenomena", V.C. Hayes, *Identity and World Religions*. Selected proceedings of the fifteenth Congress of the International Association for the History of Religions, Netly, Adelaide: Wakefield Press.
- MOL, H. (1992). "New Perspectives from Cross-Cultural Studies", 90-103, (Ed.) P.E. Hammond, *The Sacred in a Secular Age: Toward Revision in the Scientific Study of Religion*, Berkeley: University of California Press, USA.
- MOL, H. (1982). *The Firm and the Formless: Religion and Identity in Aboriginal Australia*, Waterloo, Ontario, Canada: Wilfrid Laurier University Press.
- MOL, H. (2021). *Kimlik ve Kutsal: Yeni Bir Sosyal Bilimsel Din Teorisi*, (Çev. Ö. F. DARENDE & A. TAŞTAN), Kayseri: Kimlik Yayınları.
- ÖZBOLAT, A. (2014). "Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2014 / 70, 121-138.
- ÖZBOLAT, A. (2018). "Şeyh Uçmaz Mürit Uçurur": Kutsallaştırma Zihniyeti ve Din", 167-188, *Zihniyet ve Din*, (Ed. A. Özbolat & A. Yapıcı), Adana: Karahan Yayınevi.
- POWELL, A. J. (2017). *Hans Mol and the Sociology of Religion*, London: Routledge.
- QUINN, P. M. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*, California EU: Sage Publications Inc.

- SEYİDOĞLU, H. (2009). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş 10. Baskı, İstanbul: Güzem yayınları.
- SINHA, M. K. (1975). *A Comparison of Glock's Dimensions of Religiosity, The Ways of Yoga and the Mechanisms of Sacralization*, McMaster University, MA Thesis.
- SWATOS, W. H. & CHRISTIANO, K. J. (1999). "Secularization Theory: The Course of a Concept", *Sociology of Religion*, 60: 3, ss. 209-228.
- TAŞTAN, A. (1996). *Kimlik ve Din- Kayseri'den Yurtdışına İşçi Göçü Olayının Kültürel Boyutu*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- USTA, N. (1997). *Menzil Nakşiliği, Sosyolojik Bir Araştırma*, Ankara: Töre Yayıncılık.
- WILSON, B. R. (1982). *Religion in Sociological Perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ACCORDING TO HANS MOL THE EFFECTS OF SACRALIZATION MECHANISMS ON IDENTITY: SAMPLE OF MENZİL TARIQA*

 Ömer Faruk DARENDE^a

 Abdulvahap TAŞTAN^b

Extended Abstract

The individual is subject to continuous change from the moment of birth, which is also the case for all types of communities. With the effects of change, the identity of both the individual and the community in which the individual is located, and ultimately, the identity of the society is formed.

Religion occupies an important place among many values in the formation and protection of individual and social identity. Among the theories dealing with the interaction between religion and identity, Hans Mol's identity theory is among the most important theories to examine religion-based communities. From this point of view, in this study, the identity formation of the Menzil Naqshbandi, which is a Sufi movement, is discussed in the context of Hans Mol's identity theory.

The basic search for who he is is one of the most basic and complex issues that occupy the mind of human beings. "Who am I?" Is a question that needs to be answered or a situation that must be accepted in order to reveal that everybody is an individual and valuable to a community. To the extent that he can answer this question, a person becomes knowledgeable about himself and introduces himself to other people. In the process of identity formation, religious values are prioritized for the individual and if the identity is formed in this way, this identity is evaluated as a religious-spiritual identity. It can be said that the more effective the religion, which is among the indispensable

* This work has been derived from the first author's dissertation entitled "*Sacred-secular identity transformation in the context of Hans Mol's identity theory: Sample of Menzil Naqshbandi*".

^a Lecturer, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, dedalus1974@gmail.com

^b Prof., Erciyes University, atastan@erciyes.edu.tr

values in human life, is in the formation of identity, the more influential identities are on religion. In this respect, the belief acquired is not only important among the values that can form an identity, but also has this importance in the protection and maintenance of identity.

Since the early 1970s, many sociologists have studied the interaction of religion and identity in many different countries and cultures, often independently of each other and without knowledge of each other. While Hans Mol's religion-identity model is used as a framework for the interpretation of data, it has been accepted as a method in the formation and protection of a religious group's identity. A general, social-scientific draft of a theory of religion has been developed in which anthropological, psychological, sociological, and historical approach elements are combined to be used in studies on religion. The survival of a universal religion depends on the ability to meet and balance the needs of all three levels of identity - personal, group, and social.

However, in the analysis of religious formations, the fact that a systematic, comprehensive, and sociological approach to religious events is incomplete, inconsistent, or irrelevant, together with the influence of religious values. Accordingly, identity theory is based on the determination that religions, religious formations, communities, groups, whether primitive or modern, similarly sanctify their identities in the process of identity formation. According to Mol, religion, that is the sacralization of identity, directly contributes to the formation of an identity in which religious values prevail with four mechanisms of which functionality is observed during the sacralization process. These mechanisms called objectification, ritual, commitment and myth are the building blocks of identity formation. In the thesis of Mol, which is built on the basis of this thought, the first phase, objectification, is the fact that an abstract value becomes concrete, in other words, becomes visible. The second stage, commitment, means an emotional commitment to any focus of identity. In the third stage of sacralization, the rituals of the group that do not have to carry religious values appear. At the last phase of the sacralization process, where everything can be considered sacred, myths are formed around the value attributed to sacredness. Myths are generally considered as miracles peculiar to religious groups.

In summary, religion can fit myths, rituals, and emotional commitments into a transcendental worldview that strengthens everything that provides a stable sense of identity. This theory, which is used as an analysis tool in evaluating the identity formation process for many groups and communities

in social sciences, can be applied for religious identity as well as other types of identity. In the identity formation of Menzil Tariqa with many followers in many different countries, including Turkey as a center, the identity theory of religion has been used in this dissertation study since religious values are of vital importance. Therefore, because it is considered that sacralization mechanisms can be found in the process of obtaining the current identity of those who belong to Menzil, identification of sacralization mechanisms and interpretation of the resulting identity is the main subject of this dissertation study.

However, while many theories about religion, which are among the institutions most affected by the change seen with modernization, are being produced, secularization theory is among the most controversial with the assumption that religion's social importance will decrease. In this context, firstly, the reflections of sacralization mechanisms in Menzil have first been determined. Thus, the developments and the results in the identity formation process of Menzil have become clear. Then, one-on-one, face-to-face in-depth, semi-structured interviews, one of the qualitative research methods, have been conducted to reveal the effects of secularization on their identity as a result of the changes experienced by Menzil during the identity formation process.

It is a remarkable fact that the phenomenon of religion and identity has undergone a great change and transformation in modern and post-modern periods. Striving to maintain its functionality and effectiveness in an ever-shrinking field, religion has weakened its traditional dominance in the role of the individual, group, and society in the construction of identity, and has come to act with common values. In the new era, there is a transition from religious-spiritual-mystical functions to secular functions. Instead of the expression "either that or this", which is seen as a characteristic of traditional society, "both this and that" has now been used. Hyphenated or hybrid identities that contain several elements together are a familiar reality of modern societies, or more generally of today's societies. For this reason, sacred-secular identities are perceived as the changing-transforming contemporary identities of traditional religious-spiritual formations. In understanding this process, the presence of a leader attributed to charisma and the expectation levels of the followers who are observed to come from relatively deprived groups are also important in such community-type structures where the primary relations that reflect the sense of identity and belonging are kept alive. This probably indicates the presence of a tolerant attitude in the way the congregation regards them. Moreover, in the

interviews with the ruling staff of the community, it is necessary to emphasize the perception that all kinds of blessings and wealth can be seen as a means of goodness and service "within the world", not "for the world".

As a result, in this study, it has been observed that Menzil identity formed by Sufistic values also integrates with a secular identity. Thus, Menzil, which is claimed by their members that they have a religious identity, has made no concessions of their religious identity in the process of change and transformation and also has acquired the secular identity experience and it has been observed that the dominant religious identity was also affected by the secularization process.

Keywords: Sociology of religion, identity, sacred, mechanisms of sacralization, Menzil tariqa.

